

Hoofdstuk I.
Bevolking.

De wettig gedomicilieerde bevolking op 1 januari 1850 bedroeg:
478 mannen, 497 vrouwen, 975 totaal.

De geboorten in 1851 hebben bedragen:
18 mannen, 17 vrouwen, 35 totaal.

In de gemeente gedurende dat jaar gevestigd:
13 mannen, 10 vrouwen, 23 totaal.

Tezamen:
31 mannen, 27 vrouwen, 58 totaal.

De sterften in 1851 bedroeg
5 mannen, 11 vrouwen, 16 totaal.

De personen die de gemeente hebben verlaten:
7 mannen, 6 vrouwen, 13 totaal.

Tezamen:
12 mannen, 17 vrouwen, 29 totaal.

Verschil, meerder:
19 mannen, 10 vrouwen, 29 totaal.

Wettig gedomicilieerde bevolking op 31 december 1851:
497 mannen, 507 vrouwen, 1004 totaal.

Op 31 december 1851 in de gemeente aanwezig die niet tot de wettige bevolking behoorden:
6 mannen, 2 vrouwen, 8 totaal.

Feitelijke bevolking op 31 december 1851:
503 mannen, 509 vrouwen, 1012 totaal.

Hieronder begrepen 1 persoon behorende tot de landmagt.

Gestichten, gevangenissen en bewaarplaatsen voor krankzinnigen bevinden zich niet in de gemeente, evenmin bestedelingen of bedaars in de Kolonien der Maatschappij van Weldadigheid.

Het bevolkingsregister wordt naar behoren bijgehouden. Hetzelve vereischt veel zorg en werkzaamheden door de gedurige verhuizing.

Hoofdstuk II.
Verkiezingen en gemeentebestuur.

Plaatselijke verordeningen. Opgave van de in den loop des jaars door den raad vastgestelde verordeningen betreffende de huishouding der gemeente en van hare vernietiging of schorsing, zoo die heeft plaats gehad.

Het getal kiezers voor leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de provinciale Staten, heeft met een census van f. 20,- bedragen 34 personen, terwijl het getal kiezers voor de leden van den gemeenteraad, met een census van f. 10,- 48 personen bedroeg.

Er zijn geen reclames tegen de kiezerslijsten ingekomen, zoo dat er geene vragen te beantwoorden of verder dien aangaande niets te beslissen was.

Het gemeentebestuur is volgens de eerste regtstreeksche verkiezingen zamengesteld geweest als volgt:

Personeel van den raad:

de heeren C.J. van Riemsdijk, mr. J. van Delden Sz., D. Zweers Bz. jr., G. Nijman, J. Santman Dz., C. Lampe en G. Frijling; zijnde de beide eestgenoemden dadelijk bij de eerste stemming en de vijf laatstgemelden bij herstemming gekozen; in het begin van dit jaar (1852) hebben drie raadsleden wel de heeren G. Nijman, J. Santman Dz. en C. Lampe hun ontslag ingezonden ter vervanging van welke reeds nieuwe verkiezingen hebben plaats gehad.

Het personeel van burgemeester en wethouders bestaat uit de heeren mr. J. van Delden Sz., burgemeester, en D. Zweers Bz. en C.J. van Riemsdijk, wethouders.

Voorts blijft ons nog overig te doen eene opgave van het personeel der gemeenteambtenaren en bedienden.

Tot secretaris is door den raad met goedkeuring van Z.M. den Koning benoemd geworden de burgemeester der gemeente mr. J. van Delden Sz., vroeger insgelijks secretaris der gemeente.

Tot ontvanger is benoemd geworden de heer L. Santman, welke vroeger ook met dezelfde functien belast was.

Tot ambtenaren van den burgerlijken stand zijn door den gemeenteraad benoemd de heeren C.J. van Riemsdijk en mr. J. van Delden Sz.

In het personeel der bedienden is geene verandering voor gevallen, zijnde het bestaande personeel in deszelfs functien gecontinueerd, en wel:

- Cornelis van Reenen tot veldwachter
- Hermannes Zweers tot gemeentebode
- Everhardus Goris tot nachtwaker

De veldwachter C. van Reenen tot andere functien geroepen zijnde, zoo is door Z.E. den heer Commissaris des Konings in diens plaats benoemd Gerard van Laar, welke op den 15 februari l.l. zijne functie heeft aanvaard.

Ingevolge art. 261 der gemeentewet moet door burgemeester en wethouders een ambtenaar worden aangewezen belast met de betekening van stukken betreffende de vervolging ter invordering van plaatselijke belastingen. Als zodanig is bij ons besluit van den 21 februari l.l. aangewezen de deurwaarder bij de directe belastingen Gerrit Jan van Wijhe, welke daarna de vereischten eed heeft afgelegd in handen van den kantonregter.

In den loop van 1851 zijn door den raad geene verordeningen betreffende de huishouding der gemeente vastgesteld geworden.

---

*Hoofdstuk III.
Verschillende onderwerpen betrekkelijk het beheer der gemeente.*

Alzoo de gemeenten Stad en Ambt Hardenbergh vroeger tot en met het jaar 1818 ééne gemeente hebben uitgemaakt, zoo is het archief van beide gemeenten eerst van 1e januarij 1819 gesplitst geworden. Bij die splitsing is het gecombineerde archief tot het Ambt Hardenbergh overgegaan. Vanaf den jaare 1819 is het afzonderlijk archief dezer gemeente in behoorlijken toestand aanwezig. Er zijn nog oude registers betreffende den burgerlijken stand van vroegere datum tot op de invoering der Fransche wetgeving aanwezig en wel doopregisters van de kerkgemeente der hervormden alhier, beginnende met 3 october 1708 en trouwregisters dierzelfde kerkgemeente beginnende met den 20 mei 1708.

Eene omschrijving dier registers vindt men bij den ter secretarie berustenden inventaris van het geheele archief der gemeente vermeld.

Er ontbreekt tot dusverre eene beschrijving van de nog aanwezig zijnde oude registers, brieven, acten en verdere stukken van vóór 1811, van welke stukken onderscheidene onleesbaar zijn.

De toestand der begraafplaats (voor hervormden) laat wel wat te wenschen overig. **Door het kerkbestuur, aan hetwelk de eigendom en administratie dier begraafplaats is verbleven, is in het afgelopen jaar eene nieuwe omheining daargesteld.**

De verordeningen welke het toezicht van het plaatselijk bestuur over de begraafplaats betreffen, zijn vervat in een reglement van den 25 november 1831, hetwelk behoorlijk wordt gehandhaaft.

---

*Hoofdstuk IV.
Geldmiddelen.*

Over het dienstjaar 1851 is op de begroting der gemeente onder de gewone en buitengewone ontvangsten, te heffen toegestaan:

a. Directe belastingen	
5 opcenten op de grondbelasting	f. 51,99
7 opcenten op de personeele belasting	f. 75,40
	f. 127,39
daarop is gedurende het dienstjaar 1851 ontvangen	f. 69,19
en omtrent 1 ^e kwartaal van 1852	f. 14,79 ⁵
	f. 83,98 ⁵
blijft nog te ontvangen	f. 43,40 ⁵
de hoofdelijke omslag tot een bedrag van	f. 1175,50
het kohier van schoolgelden en schoolbehoeften	f. 239,43
en dat der hondebelaasting	f. 28,00

	f. 1442,93
daarop is gedurende het dienstjaar 1851 ontvangen	f. 866,00
en in het 1 ^e kwartaal van 1852	f. 202,15
	f. 1068,15
blijft nog te ontvangen	f. 374,78

b. Belastingen op voorwerpen van verbruik, waarop rijksbelastingen geheven worden	
deze bepalen zich enkel tot het gedistilleerd en de likeuren, en wel:	
1. 50 gemeente- en 10 provinciale opcenten	f. 392,00
zijnde den opbrengst gedurende het dienstjaar 1851 geweest	f. 433,10 ⁵
dus een meerderen ontvangst van	f. 41,10 ⁵
2. collecte op de dranken	f. 180,00
waarvan de opbrengst is geweest	f. 108,20

c. Belastingen op voorwerpen waarop geene rijksbelastingen geheven worden	
de zodanigen worden tot hiertoe in de gemeente niet geheven.	

d. Heffingen of retributien voor het gebruik of genot van openbare gemeentewerken, bezittingen of inrigtingen en dat voor door of vanwege het gemeentebestuur verstrekte diensten	
de hier bedoelde heffingen zijn tot hiertoe in de gemeente niet ingevoerd.	

Ten aanzien van de hiervoren opgegevene ontvangsten wordt opgemerkt dat die van de gemeente opcenten op de rijks directe belastingen, door den rijksontvanger naar maate die belasting bij hem geind word, de opcenten daarvan geregeld bij den gemeenteontvanger worden overgebracht, terwijl de meerdere of mindere ontvangsten op het gedistilleerd afhangt aan de consumte.

De betaling op de vastgestelde termijnen van den hoofdelijken omslag, schoolgelden en hondebelaasting gaat niet zoo geregeld als wel wenschelijk was, doch aanvankelijk ondervind men de gunstige uitwerking van de nieuwe manier van vervolging, overeenkomstig de gemeentewet.

Onder de gewoone en buitengewone uitgaven op de begroting van 1851 zijn ter bestrijding voor de behoeften toegestaan:

a. Kosten van het gemeentebestuur	
1. jaarwedde van het plaatselijk bestuur	
Tractement van de burgemeester en secretaris	f. 225,00
Presentiegelden voor assessoren en raden	f. 60,00
	f. 285,00
2. jaarwedde van de plaatselijke ontvanger, zijnde 5% zijner gewone ontvangsten	f. 165, 25 ⁵
3. tractement van den boode	f. 30,00
4. kosten van huishoudelijke administratie	f. 267,00

b. Kosten van publieke werken	
hiervoor is uitgetrokken	
1. onderhoud van huizen en verdere gebouwen	f. 430,00
2. onderhoud van straten en wegen	f. 200,00

3. onderhoud van waterleidingen, bruggen en pompen	f. 35,00
--	----------

c. Belastingen en ongeldden	
hiervoor is uitgetrokken	f. 136,00

d. Kosten voor het onderwijs	
1. schoolgelden	f. 346,50
2. schoolbehoefden	f. 75,60
3. verdere onkosten voor het lager onderwijs	f. 12,00
4. onderhoud van het schoolgebouw en meubelen	f. 20,00
	f. 453,50

e. Uitgaven voor inrigtingen tot bevordering van kunsten en wetenschappen	
deze komen in de gemeente niet voor	

f. Toelagen voor onderstand van behoeftigen en liefdadige instellingen	
1. subsidien en alimentatiegelden aan de armbesturen	f. 50,00
2. vestigings-, vervangings- en transportkosten van voorwerpen opgenomen in de Kolonien van Weldadigheid	f. 35,00
3. kosten van transport en verpleging van arme zieke reizigers	f. 30,00
	f. 115,00

g. Onvoorziene uitgaven	
tot aanvulling van posten die zulks vereischen of tot instelling van nieuwe artikelen en voor onvoorziene uitgaven	f. 100,00

h. Buitengewone uitgaven	
1. aandeel der gemeente in de vijfde aflossing van f. 600,- uit het genegotieerde kapitaal tot daarstelling van den grindweg tusschen Ommen en den Hardenbergh	f. 210,00
2. tweede 1/8 ^e gedeelte aflossing van een kapitaal groot f. 800,- op 1 ^e febr. 1847 van M.P. Escher opgenomen	f. 100,00
3. eerste 1/8 ^e gedeelte aflossing van een kapitaal groot f. 880,50 genegotieerd op de nieuwe school	f. 110,00
4. eerste 1/6 ^e gedeelte van f. 600,- af te lossen aan mr. J. van Riemsdijk te Almelo, op 1 nov. 1851	f. 100,00
	f. 520,00

De gemeentelijke financiën, hoewel geregeld, zijn evenwel op dit moment niet gunstig te noemen. Speciaal ontstaande door de in de laatste jaren opgenomene capitalen tot daarstelling van de grindweg tusschen Ommen en Hardenbergh, met het daaraan verbonden jaarlijks onderhoud, het bouwen eener nieuwe school A^o 1850 en het aflossen van oude schulden. Naar mate alzoo deze capitalen door de jaarlijksche aflossingen met derzelve renten successivelijk komen te verdwijnen, heeft de gemeente een langzame ontlasting van schulden te wagten.

---

*Hoofdstuk V.
Gemeente-eigendommen, werken en inrigtingen.*

De gemeentebouwen bestaan in:

1. Een gemeentehuis
2. Een school voor het lager onderwijs
3. Een wacht- en brandhuis
4. Een boerenerf, huis en schuur

Zijnde alle deze gebouwen binnen de gemeente gelegen, voorts

5. Een wind-koren- en pelmolen met daarbij behorende molenaarswoning, gelegen onder Heemse in de gemeente Ambt Hardenbergh, welke molen en woning echter in het begin van dit jaar onder goedkeuring van heeren Gedep. Staten publiek zijn verkocht geworden voor eene som van f. 7260, te aanvaarden met 1 mei 1852, op welken dag derhalven de eigendom dier gebouwen zal overgaan op den koper den heer D.J. Bruins te Heemse.

Met betrekking tot den staat, kosten van onderhoud en verbetering valt voorts op te merken:

1. Dat het gemeentehuis, hetwelk in 1805 geheel nieuw is gebouwd, zich in vrij goeden toestand bevindt; dat weliswaar eenige reparaties wenschelijk zijn, maar dat de geldmiddelen der gemeente op dit oogenblik geene belangrijke uitgaven daarvoor toelaten
2. Dat in het jaar 1850 een nieuw schoollocaal voor lager onderwijs is gebouwd, in de kosten waarvan het Rijk en de Provincie ieder voor een derde hebben bijgedragen, terwijl de bestrijding van het overige derde gedeelte, hetwelk ten laste der gemeente kwam, een kapitaal is opgenomen; het schoollocaal voldoet zeer goed aan de verwachting
3. Dat het wacht- en brandhuisje in de laatste jaren, ten gevolge van het nieuw ingevoerde reglement op het houden van stille wachten niet meer door die wachten gebruikt wordt, maar thans alleen dient tot bergplaats voor de brandspuiten en daarbij behorende gereedschappen
4. Dat de op het boerenerfjen staande woning en schuur zich in vrij goeden toestand bevinden
5. Dat de thans verkochte wind koren- en pelmolen zich in een zeer bouwvalligen toestand bevindt en voortdurend aanzienlijke kosten van onderhoud vorderde, weshalven de raad het dan ook in het belang der gemeente wenschelijk achtte die eigendom te verkopen

De gemeentegronden bestaan in:

1. Een gedeelte van den zogenaamden Marsch, gelegen aan de Vecht onder de gemeente Ambt Hardenbergh, ter grootte van ongeveer 25 bunder
2. Het erfjen het Beekeplaatsjen in de gemeente, zijnde bouw-, wei- en hooijland, tezamen groot 7 bunder
3. Een perceel hooijland aldaar, groot nagenoeg 80 roeden
4. Vier gaardens, tezamen groot ongeveer 14 roeden
5. Een kamp bouwland aan den Beld, in erfpacht bij de wed. G. Crull aldaar, groot nagenoeg 2 bunder
6. En perceel bouwland aldaar, in huur bij Gerrit Rerink, groot nagenoeg 28 roeden.

Ten aanzien van den Marsch valt op te merken dat noch de gemeente noch de ingezetenen individueel tot op dit oogenblik eenig nut of voordeel van dien eigendom trekken, hetwelk is toe te schrijven aan de voortdurende moeilijkheden welke de uitvoering van het in 1846 tusschen de Marke van Heemse en Collendoorn en het bestuur der Stad Hardenbergh aangegaan contract van verdeling opleverd. De onderhandelingen die deswegen gevoerd worden en welke tot nieuwe en betere schikkingen moeten leiden, hebben tot nog toe geene bevredigende resultaten opgeleverd. Het weiden van vee geschiede tot dus verre feitelijk zoo wel door de ingezetenen dezer gemeente als

door de markegenoten van Heemse en Collendoorn over den geheelen Marsch, welke zoodanig werd overdreven dat al het daar grazende vee gebrek leed en men kon aannemen dat niemand eenig genot van die weide had. Wij vleijen ons dat vóór het aanvangen van het weiden eene schikking met de marke ven Heemse en Collendoorn zal zijn tot stand gekomen.

De overige gemeentegronden zijn verpacht en brengen met elkanderen jaarlijks aan de gemeentekas een som van f. 174,85

Met een paar woorden dient hier nog melding te worden gemaakt van de gronden bekend onder den naam van Hardenberg en Baalder, waaronder Hardenberg voor $5/8^e$ en Baalder voor $3/8^e$ geregtigd is. Hoewel alhier vrij algemeen wordt aangenomen dat niet de gemeente maar wel de daarin wonende burgers individueel eigenaren zijn van dat regt met uitplaatsing van andere ingezetenen (niet burgers), zoo wordt echter door sommigen beweerd dat de gemeente eigenaar is en dat derhalven de inkomsten der marke voor gemeld $5/8^e$ gedeelte in de kas der gemeente moeten vloeijen en de marke zelve door het gemeentebestuur moet beheerd worden. Ofschoon wij ten deze niets willen beslissen, zoo meenen wij echter den raad in overweging te moeten geven om bij raadsbesluit te bepalen dat men bij het oogluikend toelaten van daden van beheer welke door anderen worden verrigt, niet wil gehouden worden af te zien van het regt hetwelk de burgerlijke gemeente soms op gemelde marke zoude kunnen hebben.

De toestand der straten in deeze stad, hoewel hier en daar wel wat te wenschen overlatende, is voldoende. De financiën der gemeente laten tegenwoordig geene aanmerkelijke kosten van verbetering toe. Telken jaare worden echter eenige gebrekkige plaatsen in de keistraten hersteld. Pleinen worden in deze gemeente niet gevonden.

De verschillende wegen en voetpaden met de daarin gelegen kunstwerken in deeze gemeente, worden zoo veel mogelijk in goeden staat onderhouden. Het provinciaal reglement op het beheer en onderhoud der wegen wordt meede gehandhaaft. Het zoude zeer wenschelijk zijn de wegen der 2^e klasse naar Gramsbergen en Brucht op sommige punten eenigsints te verbreedden, maar men zoude daartoe tot onteigeningen moeten overgaan en de fondsen der gemeente laten tegenwoordig volstrekt geene buitengewone uitgaven van dien aard toe.

Tot het leggen van een harden weg van heir naar de Hannoversche grensen zullen wij vermoedelijk binnenkort voorstellen aan uwe vergadering doen. Wij zijn daartoe thans te eer geneigd, alzoo wij van de Koninklijke Hannoversche Landdrostei te Osnabruck onlangs andermaal de verzekering hebben gekregen dat de Hannoversche regering voornemens blijft den ontworpen keiweg van Neuenhaus tot aan de Nederlandsche grensen, welke reeds tot aan deze zijde van Ulsen voltooid is, tot aan de Nederlandsche grensen voort te zetten.

Vervolgens is het plan om van deeze zijde zoo spoedig mogelijk aan te sluiten meer aannemelijk geworden door het vooruitzicht op een grindweg langs de Dedemsvaart vanaf de Ligtmis tot aan Hardenbergh, waartoe reeds concessie is aangevraagd en verleend met toezegging van belangrijke subsidien van wege de provincie.

In het afgelopen jaar zijn geen nieuwe wegen of voetpaden aangelegd of bestaande verbeterd.

Kanalen en vaarten worden in deeze gemeente niet gevonden.

De rivier de Vecht welke voor een klein gedeelte langs deeze gemeente stroomt en aan eenige schippers in deeze gemeente een bestaan verschaft, zal door het opstuwen der Vecht boven Hardenbergh voortaan des zomers wel in het geheel niet bevaarbaar zijn. De doorgaans gebrekkige scheepvaart des zomers zal naar het ons voorkomt door het plaatsen der ontworpen stuwen nog meer worden belemmerd, daar het water van de Vecht tot voeding van het nieuwe kanaal en van de Dedemsvaart zal moeten dienen, wanneer de rivier het water het meest benodigd heeft. Voor het

gemis daarvan hoopt men evenwel vergoeding te zullen vinden door het verkrijgen van een kanaal dat deeze stad, hetzij met de Dedemsvaart, hetzij met het zoogenaamde voedingskanaal in verbinding brengt.

De brug over de Radewijkerbeek bij Snijders moet eene belangrijke reparatie ondergaan, waartoe reeds de noodige maatregelen zijn genomen. Zooals aan U bekend is, is door enkele leden van den raad de vraag geopperd of het onderhoud dier brug ten laste der gemeente, dan wel ten laste der Marke van Hardenbergh en Baalder zoude moeten komen; van de met het onderzoek dier kwestie belaste commissie uit den raad is het rapport nog wagtende. Andere bruggen worden in de gemeente ten laste derzelve niet gevonden.

Havens zijn in deeze gemeente niet aanwezig.

---

*Hoofdstuk VI.
Medische politie.*

De algemene gezondheidstoestand van menschen en vee heeft niets te wenschen overig gelaten. In 1851 zijn 35 personen geboren, terwijl in dat tijdsverloop slechts 16 zijn overleden. Besmettelijke ziekten hebben in het afgelopen jaar niet geheerscht. Wegens de gunstige gezondheidstoestand in deeze gemeente is het in 1851 niet nodig geacht bijzondere maatregelen ter voorkoming en genezing van ziekten te nemen.

In het personeel der geneeskunstoefenaren alsmeede in dat der veeartsen zijn geene veranderingen voorgevallen; eene plaatselijke commissie van onderzoek en toeverzicht is in deeze gemeente niet aanwezig. Evenmin worden hier gast- of ziekenhuizen of andere gestichten van dien aard gevonden.

---

*Hoofdstuk VII.
Nationale militie en schutterij.*

Het getal der lotingplichtigen voor het jaar 1851 heeft bedragen: 6.

Gewoon contingent 3 man.

Buitengewoon contingent nihil.

Opgave van de geheele sterkte der schutterij in de gemeente.

Actief: 24 man.

Sterkte van den 1sten ban der schutterij.

Officieren: 1

Korporaals: 1

Schutters.

Actief: 23 man.

Tezamen: 25 man.

---

*Hoofdstuk VIII.
Kerkelijke zaken.*

Er bestaat alhier bij voortduring slechts eene kerkgemeente en wel van de Nederlandsche Hervormde Godsdienst, tot welke gemeente behalven de Stad Hardenbergh, ook de onder de gemeente Gramsbergen gelegen buurtschappen, benevens die van Brucht, Bergentheim, Sibculo, Baalder, Radewijk, de Venebrugge en Lutten in het Ambt Hardenbergh behooren. Deze kerkgemeente wordt slechts door één leeraar bediend, hoewel het getal ledematen een tweeden leeraar zoude toelaten. In het afgelopen jaar zijn geene giften en legaten voor godsdienstige doeleinden verleend.

---

*Hoofdstuk IX.
Onderwijs, kunsten en wetenschappen.*

In deze gemeente is slechts eene openbare school voor lager onderwijs, benevens eene bijzondere school der tweede klasse. Het aantal leerlingen op de school voor lager onderwijs in in 1851 geweest als volgt:

op 15 januari	77 jongens
	58 meisjes
totaal:	136 kinderen
op 15 juli	66 jongens
	63 meisjes
totaal:	129 kinderen

Van deze hebben 12 jongens en 16 meisjes, tezamen 28 kinderen, kosteloos onderwijs genoten.

Bij deze school is een hoofdonderwijzer geplaatst van den 2^e rang en een hulponderwijzer van den 3^e rang. De hoofdonderwijzer, wijlen G.J. Pruim, op den 28 april 1851 overleden zijnde, zoo is Hendrik Baarschers van Zwolle, met de provisioneele waarneming belast geworden, welke dezer dagen met dispensatie van vergelijkend examen tot vast onderwijzer is aangesteld geworden en op den 27 april jl. zijne bediening heeft aanvaard. Zedert de komst van gemelden Hendrik Baarschers is het onderwijs merklijk vooruit gegaan en mag men zich van zijne benoeming tot vast onderwijzer de gunstigste resultaten voorspellen.

Het schoollocaal dat in 1850 geheel nieuw is gebouwd, bevindt zich in den besten toestand en voldoet geheel aan de behoefte. Een onderwijzerswoning is in deze gemeente niet aanwezig.

Het aantal leerlingen op de bijzondere school der tweede klasse is over 1851 geweest als volgt:

op 15 januari	8 jongens
	5 meisjes
totaal:	13 kinderen

Op 15 juli   8 jongens
                    5 meisjes
                    13 kinderen

Deze school wordt slechts door één onderwijzer bezittende den 2e rang bediend, welke onderwijzer in 1848 zijne aanstelling heeft ontvangen. Het onderwijs wordt in de woning van den onderwijzer gegeven. Er zijn geene kinderen die kosteloos onderwijs genoten hebben. Ten behoeve van deze school worden geene toelagen uit de gemeentekas verstrekt.

Voor het lager onderwijs heeft door de gemeente eene som van f. 105,45 op het schoolfonds moeten gesupplieerd worden.

Scholen van bijzonderen aard en strekking, worden in deze gemeente niet gevonden dan eene **zangschool, welke door den onderwijzer Baarschers alhier is opgericht**, en in welke door hem kosteloos onderwijs wordt gegeven aan 55 jongens, 61 meisjes, totaal 116 leerlingen. Daarenboven bestaat er ook nog eene zangschool voor volwassenen, meede in het vorige jaar door meergemelden H. Baarschers opgericht, en alwaar insgelijks kosteloos onderwijs wordt gegeven aan 32 jongelingen en mannen, 24 meisjes, tezamen 56 leerlingen. Het is te verwachten dat deeze beide zangscholen, welke door den onvermoeden ijver van den onderwijzer Baarschers zijn tot stand gekomen, een gunstigen invloed op de zedelijke ontwikkeling van de bevolking dezer gemeente zullen uitoefenen.

Er bestaat hier een schoolonderwijzersgezelschap hetwelk 19 leden telt.

Inrigtingen van hoger onderwijs worden in deze gemeente niet gevonden.

Evenmin zijn hier maatschappijen, genootschappen of vereenigen ter bevordering van kunsten en wetenschappen aanwezig. Er bestaat hier evenwel eene afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, welke afdeeling in het afgelopen jaar 21 leden telde, welk aantal toenemende is.

Hoofdstuk X.
Armwezen.

Omtrend de toestand van het armwezen in deze gemeente valt op te merken dat het beginsel door de diaconie der alhier gevestigde hervormde gemeente is aangenomen om namelijk geene behoeftigen te bedeele die niet zijn ledematen en binnen het kerkelijk ressort woonachtig, voortdurend groote zwarigheden oplevert.

Ofschoon in deze gemeente tamelijk veel behoeftigen worden aangetroffen die vooral bij misgewas van de veenboekweit onderstand nodig hebben, zoo zijn de middelen der diakonie wel toereikende om in de behoefte te voorzien.

De uitgaven voor onderstand van allerlei aard over 1851 hebben die over 1850 met eene som van f. 197,72 overtroffen, hoewel in het getal bedeeden geene merkbare verandering heeft plaats gehad, waren de behoeften door invloed van verschillende omstandigheden eenigsints grooter. In 1851 is aan rogge f. 60 en wegens geleverde medicamenten f. 138 uitgegeven, terwijl de sommen respectievelijk slechts f. 14 en f. 97 bedroegen.

In vergelijking met vroegere jaren is in den staat van het armwezen weinig of geene verandering te bespeuren.

De behoeftige ledematen der hervormde kerk worden door de diaconie zoowel door verschaffing van levensmiddelen als door geldelijken onderstand geholpen.

Buitengewone middelen tot leniging en vermindering der armoede zijn over het afgelopen jaar niet aangewend geworden.

Onder de middelen die naar ons oordeel tot verbetering van den staat van het armwezen zouden kunnen worden te werk gesteld, behoort in de eerste plaats eene inrigting tot werkverschaffing; het ontbreekt echter aan de nodige fondsen en vooral aan de noodige medewerking van particulieren om zulks eene inrigting daar te stellen. Het zou voorzeker van het grootste belang zijn in dien men door zoodanig middel de bedelarij met de meeste gestrengheid kon weren.

De ontvangsten der diaconie hebben over 1851 bedragen:

- inkomsten van bezittingen	f. 197,70
- collecten en giften	f. 1315,22 ⁵
- voordeelig slot der vorige rekening	f. 270,40 ⁵
tezamen	f. 1783,83

De uitgaven daarentegen:

- voor onderhoud van gebouwen	f. 45,56
- voor onderstand van allerlei aard	f. 1660,74
tezamen	f. 1706,30

Zoodat het slot der laatste rekening bedraagt: f. 77,03

Het getal besturen en instellingen aanwezig op den 1 januarij en 31 december 1851, was slechts één, namelijk de meergemelde hervormde diaconie, welke geene subsidien uit de gemeentekas geniet en zulks ook niet verlangd.

In den loop van het jaar zijn geene nieuwe instellingen opgericht of te niet gedaan.

Gedurende het geheele jaar zijn onafgebroken bedeed geworden 81 personen en in de loop des jaars slechts tijdelijk 73 personen, tezamen 154 personen.

De diaconie wil gaarne geheel onafhankelijk blijven van het bestuur der burgerlijke gemeente en verlangt uit dien hoofde ook geene subsidien uit de gemeentekas, welke zij trouwens ook niet behoeft.

Hoofdstuk XI. *Gemeentepolitie.*

In deze gemeente bestaat een algemeen reglement van politie, waarin bepalingen worden gevonden tot voorkoming van blussching van brand, op de veiligheid der openbare straten en wegen, op het loslopen van vee en schadelijke dieren, op het toezicht over herbergen, vreemdelingen en algemeene rust in de gemeente en op de bevordering van de gezondheid der ingezetenen.

Het personeel der politie is voor deze gemeente voldoende; behalven den gewonen veldwachter zijn nog de nachtwaker, de gemeentebode en de alhier wonende deurwaarder bij de directe belastingen als buitengewone veldwachter beëdigd.

Gedurende de wintermaanden is de gewone nachtwaker evenals in vroegere jaren wederom door zoogenaamde stille wachten bijgestaan.

De toestand der brandblusmiddelen is bij voortdoring zeer gunstig, het welk wederom is gebleken bij een brand welke met het ingaan van de nacht in de maand juni bij een bakker en winkelier alhier heeft plaats gehad en die zich in den beginne zeer dreigend liet aanzien; behalve deze hebben geene andere branden in het afgelopen jaar plaatsgevonden.

De verlichting bij nacht is zeer gebrekkig. Het zoude hoogst wenschelijk zijn zoo hierin op de een of andere wijze werd voorzien. De financiën der gemeente zijn echter tegenwoordig nog van dien aard dat aan geene verbetering te dien aanzien te denken valt, en men gedwongen is zich met de hoogst gebrekkige straatverlichting te vergenoegen, hetwelk des te meer te betreuren is daar de groote weg van Hannover naar Zwolle door deze stad loopt.

Bijzondere ongelukken en rampen die openbare melding verdienen, zijn in het afgelopen jaar niet voorgevallen. Evenmin hebben er meldingswaardige daden van moed en zelfopoffering plaats gegrepen.

Een eigenlijk huis van bewaring bestaat in deze gemeente niet. Bij voorkomende gelegenheden worden aangehouden personen tijdelijk in een daarvoor bestemd en ingerigt vertrek of kelder onder het gemeentehuis in bewaring gehouden, hetwelk evenwel in het afgelopen jaar niet nodig is geweest. Ten opzichte der gemeentepolice valt verder niets bijzonder op te merken.

Hoofdstuk XII. Landbouw.

De landbouw maakt bij voortdoring in deze gemeente groote vorderingen en heeft in het afgelopen jaar wederom zeer gunstige resultaten opgeleverd. De koop- en huurwaarde der landerijen is in de laatste jaren aanmerkelijk gestegen en hangt af van de meerdere of mindere waarde van den grond. De beste grond wordt alhier betaald gemiddeld met f. 700 per bunder, de middensoort met f. 500 en de woeste of heidegrond met f. 50 tot f. 150 per bunder.

De huurwaarde van de beste landerijen bedraagt alhier ongeveer f. 35 de bunder en is aldus betrekkelijk hooger dan de koopwaarde; de landerijen van mindere hoedanigheid worden ook in evenredigheid voor mindere prijzen verhuurd.

De aard van de grond is hier over het algemeen zand- en veenachtig.

De Overijsselsche Maatschappij tot bevordering van Landbouw, Tuinbouw en Veeteelt telt in deze gemeente acht leden, welke tot de afdeeling Avereest behoren. Van den invloed welke die maatschappij op den landbouw alhier uitoefend, valt nog weinig te zeggen, alzoo dezelve daartoe nog niet lang genoeg heeft bestaan.

Evenwel heeft de op **den 11 september 1851 gehouden tentoonstelling van vee enz. op den Marsch** den ijver en de belangstelling van den landbouwenden stand niet weinig opgewekt en men durft zich in alle opzichten van de thans nog jeugdige maatschappij de gunstigste gevolgen met betrekking tot den landbouw in deze gemeente voorspellen. Bij gelegenheid van evengemelde tentoonstelling is voor eene som van f. 50 aan praemien uitgereikt uit de kas der afdeeling en eene niet mindere som uit bijdragen van verschillende particulieren. De tentoonstelling zelve heeft bij uitstek goed voldaan, werd door 42 leeden der afdeeling bijgewoond en lokte een groot aantal belangstellenden herwaards.

Invoer van nieuwe gewassen, werktuigen en veerassen heeft in 1851 in deze gemeente geen plaats gehad.

De langdurige hoge waterstand die tot achter in de maand mei de laage groengronden onder water hield, heeft een zeer ongunstigen invloed gehad op het vee, hetwelk in het voorjaar gebrek aan voeder leed. Evenwel is de hooij oogst, waarvan men zich zeer weinig voorstelde, nog bijzonder in de hand gevallen.

De nachtvorsten in het begin van september hebben op sommige plaatsen eenige weinige schade aan de veenboekweit toegebracht, welk gewas echter in het algemeen uitmuntend gelukt is. Misgewas en bijzondere rampen hebben zich verder met betrekking tot den oogst van het afgelopen jaar niet voorgedaan.

Longziekte onder het rundvee is in deze gemeente gelukkig vreemd gebleven; het vee hetwelk niet zoo voordelig was als in andere jaren, heeft in het algemeen eene vrij goede gezondheid genoten. Echter heeft men in den herfst aan het guste vee hier en daar eene ziekte aan het gier bespeurd, bekend onder den naam van wrange, waardoor de beesten niet weinig vermagerden. Bijzondere ziekten heeft men voorts aan het vee niet bespeurd, evenmin als aan de verschillende voortbrengselen van den grond, behalven aan de aardappelen, waaronder de gewone ziekte echter in veel minderen graad dan vroeger weder heeft geheerscht.

Gedurende het jaar 1851 zijn 131,25 bunders grond met verschillende gewassen bebouwd geworden. De volgende staat geeft een overzicht van de verschillende gewassen en de daarvan verkregene opbrengst:

Verschiedende soorten van veldgewassen	Bunders land en onderdeelen van bunders daarmee bezet	Bundertallen en onderdeelen in hetzelfde jaar opvolgend tot tweeledige cultuur gebracht wordende	Verkregene hoeveelheid van elk soort van veldgewas
Nederlandsche maten	Bunders, roe, ellen	Bunders, roe, ellen	Lasten, mud, ponden
Aardappelen	37 bunder		6 lasten
Boekweit	3 bunder		3 lasten, 15 mud
Veenboekweit	29 bunder, 50 roe		7 lasten
Garst	4 bunder, 50 roe		3 lasten, 15 mud
Haver	6 bunder, 50 roe		4 lasten
Knollen		7 bunder	
Kool-raap en andere zaden	3 bunder, 15 roe		2 lasten
Mangelwortelen	60 roe		15 mud
Rogge	47 bunder		15 lasten
Totaal	131 bunder, 25 roe	7 bunder	41 lasten, 15 mud

Tuinbouw heeft alleen voor eigen gebruik alhier plaats en wordt meer uit noodzakelijkheid dan uit voordeel uitgeoefend.

Aan bloemisterij wordt hier niets gedaan. Boomgaarden worden in deze gemeente niet aangetroffen. Boomkwekerijen evenmin en in het algemeen wordt aan houtteelt hier even weinig gedaan.

Het opgaand hout zijn in deze gemeente ten naasten bij 2 bunders bepoot. Het eikenhout beslaat 2 bunders en het andere hakhout 0,5 bunders. Dennenbossen en rijswaarden zijn in deze gemeente niet aanwezig.

De markte van Hardenbergh en Baalder beslaat eene oppervlakte van 1895.23.10 bunder, waarvan aan de Stad Hardenberg $5/8^e$ en aan Baalder $3/8^e$ toekomt. Van deze marke zijn ongeveer 50 bunders in verdeeling gebragt edoch tot hiertoe noch niet kadastraal op de verschillende eigenaren overgebragt. Wegens de verschillende questien welke ten aanzien van gemelde marke bestaan, laat het zich niet aanzien dat men de verdere bundertallen spoedig in verdeeling zal kunnen brengen. In 1851 hebben geene ontginningen van woeste gronden plaats gehad. De woeste gronden in deze gemeente, waaronder me nook moet rekenen de veenen, beslaan ong een uitgestrektheid van 1300 bunders, welke allen tot de straks genoemde marke behoren, zoo dat men kan aannemen dat geene bijzondere personen in het bezit zijn van woeste gronden. Uitgenomen de veenen die tot het bezaaijen van boekweit of tot het maken van turf worden aangewend, worden de woeste gronden gebruikt tot het weiden van schapen en het steken van schadden, die voor brand, en plaggen die voor mestwinning worden gebezigd. Afgeveende of dalgronden zijn in deze gemeente niet aanwezig.

De veestapel is in deze gemeente vrij aanzienlijk, hoewel ter naauwernood toereikende voor de oppervlakte grond die bebouwd wordt. De navolgende staat wijst het aantal paarden, runderen enz. aan, dat in de laatste week van december in de gemeente aanwezig was, als:

Hengsten geen, ruinen 20, merrien 31, veulens 2, stieren 2, trekossen geene, slagtoessen 3, koeijen 199, kalveren 55, ezels geene, muilezels geene, schapen 48, houders van schaapskudden 2, varkens 46, bokken 1 en geiten 3.

Pluimvee wordt in deze gemeente niet gevonden, met uitzondering van eenige ganzen en kippen.

De bijenteelt is in deze gemeente zeer gering. Hier en daar worden eenige kleine bijenstallen gevonden, die gemiddeld $12\frac{1}{2}$ pond per korf hebben opgeleverd, waarvan 10 pond aan honig en 1,25 pond aan was.

De middenprijzen van de verschillende voortbrengselen van den grond was als volgt:

Aardappelen, per mud	f. 1,60
Boekweit	f. 5,50
Veenboekweit	f. 5,00
Garst	f. 5,25
Haver	f. 3,50
Koolzaad	f. 9,25
Raapzaad	f. 9,00
Rogge	f. 6,25
Rundvleesch per N. pond	f. 0,30
Kalfsvleesch	f. 0,25
Schapenvleesch	f. 0,25
Varkensvleesch	f. 0,28
Boter	f. 0,55
Talhout, per honderd	f. 0,30

Men kan aannemen dat in 1851 alhier ter markt zijn aangebragt, ongeveer 60 lasten rogge, 40 lasten boekweit en 1 last aardappelen.

Ter markt gebracht vee in 1851: 325 runderen, 50 schapen en 2 varkens.

---

*Hoofdstuk XIII.
Verveening, jagt en visscherij.*

In 1851 zijn 107 vergunningen aanvraagd voor irreguliere veenderijen. Reguliere veenderijen vinden in deze gemeente geen plaats.

Het zoogenaamde Hardenbergerveen levert eene uitmuntende soort van sponturf op. Ook de gegraven of lange turf is van zeer goede hoedanigheid, en in het algemeen vind men aldaar beste veenspecien. De hoeveelheid gegraven of getrokken turf van elk soort bedraagt:

2 ^e soort, 1 ^e klasse:	1545 ton
2 ^e soort, 3 ^e klasse:	14906 ton
tezamen:	16451 ton

De middenprijzen van den turf bedroeg op de plaats van de 2^e soort 1^e klasse per duizend f. 2,25. Van de 2^e soort 3^e klasse per duizend f. 1,60.

Daar in deze gemeente alleen irreguliere veenderijen worden aangetroffen, heeft men hier geene bijzondere arbeiders in het werken.

Het jagtveld is hier rijk in klein wild. Grof wild en waterwild word hier schaars aangetroffen. Eigen jagen waren onder deze gemeente niet afgepaald, even min bestonden hier huurjagen. Eend- en vogelkooijen en duiventillen zijn hier niet aanwezig. Zwane en ganze drosten evenmin. Schadelijk gedierte wordt onder deze gemeente weinig gevonden daar er niet veel gelegenheid bestaat om zich te kunnen verschuilen. Volgens daarvan bekomen opgave is dan ook onder deze gemeente in 1851 geen schadelijk gedierte geschoten. Het toezicht op de jagt wordt alhier uitgeoefend door een opziener der jagt, welke te deezer steede gevestigd is.

De visscherij in de binnenwateren is van weinig omvang, en bepaald zich enkel in de rivier de Vecht. Op dezelve wordt toezicht gehouden door den opziener der jagt. Visscherij buitengaats bestaat hier niet.

---

*Hoofdstuk XIV.
Ambachts- en fabrieksarbeid.*

Fabrieken zijn in deze gemeente niet aanwezig; evenwel vinden hier vier wevers in eigen woningen hun geheel of gedeeltelijk bestaan in het weven van calicots voor den heer K. Bruins te Heemse in de aangrenzende gemeente het Ambt Hardenbergh, welke heer aldaar (te Heemse) een fabriek van calicots heeft waarin hij voor rekening van den heer Salomonson te Almelo laat weven.

Stoomwerktuigen of andere werktuigen van bijzonderen aard worden in deze gemeente niet aangetroffen.

Hoofdstuk XV.
Handel en scheepvaart.

In deze gemeente bestaat sedert een groot aantal jaren eene wekelijksche zaadmarkt, waarop voornamelijk rogge, maar ook ander graan verhandeld wordt. In het algemeen brengt die markt vrij wat vertier aan en is de ligging van het stadje daartoe zeer gunstig, alzoo vooral uit de naburige Hannoversche buurtschappen veel rogge wordt aangevoerd die langs de rivier de Vecht en ook langs de Dedemsvaart weder wordt afgezet. Gedurende het afgelopen jaar is die weekmarkt echter niet altijd even druk bezocht geworden. In de laatste maanden toch van het jaar werd er weinig graan aangevoerd, hetwelk moet worden toegeschreven aan het misgewas dat op verscheidene plaatsen van Duitschland heeft plaats gehad, waardoor de boeren hunne producten op meer oostelijk gelegen plaatsen tegen hogere prijzen konden afzetten, hetwelk men als eene uitzondering op den regel kan aanmerken.

Sedert onheugelijke jaren zijn in deze gemeente tien jaarlijksche veemarkten bekend, waarvan slechts twee tamelijk druk bezocht worden, namentlijk de groote jaarmarkt op den laatsten donderdag in augustus en de groote veemarkt op den laatsten woensdag in oktober. De overige markten worden weinig of niet bezocht. Door de pogingen welke daartoe aangewend zijn geworden, heeft het mogen gelukken een aanmerkelijk groter aantal vee naar de beide straks bedoelde groote markten te lokken dan vroeger op dezelve werd aangebragt.

In den toestand van den groot- of kleinhandel is in de laatste jaren weinig of geen verandering gekomen. Er wordt in deze gemeente een niet onaanzienlijken handel in hammen en spek gedreven, welke meestal op Amsterdam plaats heeft. De prijzen der varkens waren in het voorjaar van 1851 laag; een buitengewoon groot aantal zijn gemest geworden; in het najaar zijn zij tegen hoge prijzen verhandeld. Groothandel wordt alhier verder niet gedreven. De kleinhandel is in dit stadje betrekkelijk vrij levendig. De bewoners der omliggende buurtschappen doen aan eene menigte neringdoenden en winkels een bestaan vinden.

Ten einde U mededeeling te kunnen doen van de voornaamste handelsartikelen welke van en naar het buitenland zijn uit- en ingevoerd, hebben wij ons deswegen vervoegd bij de ontvangers der in- en uitgaande regten te Venebrugge en Gramsbergen. Ons is echter berigt dat gemelde heeren niet meer in de gelegenheid waren aan ons verzoek te voldoen, alzoo de registers die daarop betrekking hebben reeds lang aan de directie te Zwolle waren verzonden. Men kan die opgave dan ook van minder aanbelang beschouwen daar de buitenlandsche handel op deze gemeente in het algemeen ook in het afgelopen jaar niet veel te beduiden had. Zoogenaamde entrepôts zijn alhier niet aanwezig.

De binnenlandsche scheepvaart is in de laatste jaren eer achter- dan vooruit gegaan. Er zijn in dit stadje eene menigte schippers gevestigd welke slechts een sober bestaan in hunne sloop- of schuitemarkten vinden. De scheepvaart langs de Vecht is met aanhoudend drooge weersgesteldheid zeer gebrekkig. Deze rivier wordt dan ook zelfs onder de gunstigste omstandigheden alleen met zoogenaamde Vechtzompen bevaren. Het aantal hier te huis behorende schepen of wel zompschuiten die niet tot de dienst der openbare middelen van vervoer behooren, bedroeg in het afgelopen jaar 21, met een gezamenlijke inhoud van 159 tonnen. Stoomsleepdiensten zijn hier niet, zoo ook geene werven.

Buitenlandsche scheepvaart vind hier geen plaats.

Hoofdstuk XVI.

Inrigtigen, in verband staande met de uitoefening van handel en andere bedrijven.

De verordeningen op de maten en gewigten worden stipt gehandhaafd; evenwel reket het grootste publiek altijd nog bij de oude el, het oude pond enz., niet tegenstaande in de winkels de nieuwe maten en gewigten worden gebezigd.

De openbare middelen van vervoer te water bestaan in eene marktschuit, welke wekelijks van hier op de vrijdaagsche Zwolsche markt vaart, en een schuit op Groningen die op ongeregelde tijden vaart, en welke schuiten alleen voor vervoer van goederen zijn ingerigt. Er zijn in 1851 geen nieuwe concessien verleend of bestaande ingetrokken; in de genoemde diensten is geene verandering voorgevallen.

De middelen van vervoer te landen bestaan in eene diligence welke 's wekelijks driemaal heen en terug op Zwolle rijdt; voorts in een zogenaamde snorwagen welke des vrijdags op de Zwolsche markt vice versa de dienst verrigt. Beide ondernemingen zijn voor vervoer van personen en goederen bestemd en voldoen redelijk aan de behoefte. Nieuwe concessien zijn in 1851 niet verleend noch bestaande ingetrokken.

Broodzetting heeft in deeze gemeente geen plaats en wordt ook niet nodig geacht.